

NA DE QUARANTAINÉ

Alexander Rinnooy Kan

Paul Depla

Wim van de Donk

Ira Helsloot

Bas Jacobs

Marcel Levi

Beate Roessler

Daan Roovers

Met een slotwoord van

Femke Halsema

UITGEVERIJ BALANS

Copyright © 2020 de auteurs/Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp Mijke Wondergem
Omslagbeeld Getty Images/Alexander Spatari
Zetwerk Irma Hornman, Studio Cursief, Amsterdam
Druk Wilco

ISBN 978 94 638 2115 5

NUR 740

www.uitgeverijbalans.nl

 facebook.com/uitgeverijbalans

 twitter.com/balansboeken

 instagram.com/uitgeverijbalans

 uitgeverijbalans.nl/nieuwsbrief

‘De crisis bestaat precies uit het feit dat het oude sterft
en het nieuwe niet geboren kan worden:
een interregnum waarin zich de uiteenlopendste
ziekelijke verschijnselen voordoen.’

Antonio Gramsci (1891-1937), vert. Arthur Weststeijn

INHOUD

Alexander Rinnooy Kan

Vooruitkijken 9

INLEIDING

Daan Roovers

Wij zijn de planeet 19

Beate Roessler

Een herwaardering van de democratie 29

Wim van de Donk

Muterende problemen vergen creatief besturen 43

Paul Depla

Ruimte voor de verzorgingsstad 63

Ira Helsloot

Naar een veiliger land en wereld 77

Marcel Levi

Vrijheid voor de zorg 89

Bas Jacobs

De welvaartseconomie:
doelmatig en rechtvaardig kiezen 101

Femke Halsema

Na de quarantaine 117

SLOTWOORD

Over de auteurs 126

VOORUITKIJKEN

INLEIDING

Alexander Rinnooy Kan

Op 9 augustus 1941 ontmoetten Franklin Roosevelt en Winston Churchill elkaar in het diepste geheim aan boord van een oorlogsschip voor de kust van Canada en ondertekenden zij het Atlantic Charter. Het omvatte acht artikelen en legde de opvattingen vast van Engeland en Amerika over de inrichting van de naoorlogse wereld: zelfbeschikkingsrecht voor alle volkeren, vrije handel, samenwerking, vrede. Het zou een roemrucht vervolg krijgen en de basis leggen voor de Verenigde Naties. Maar opmerkelijker nog is dat het werd getekend toen Engeland er helemaal alleen voor stond en de goede afloop van de oorlog geenszins zeker was. Dat alleen al maakt het tot een inspirerend voorbeeld van vertrouwen in de veranderbaarheid van de wereld, ook in tijden van crisis en van extreme onzekerheid.

Geen misverstand: de strijd tegen het coronavirus, waarin wij nu zijn verwickeld, is volstrekt onvergelijkbaar met de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog en zal zonder enige twijfel eindigen in een overwinning. Maar hij kent vergelijkbare onzekerheden, en er zijn vergelijkbare redenen om ook nu al vooruit te blikken naar die uiteindelijke overwinning. Gezamenlijke goede voor-

nemens houden in onzekere tijden de moed erin en bieden een wenkend perspectief dat positieve energie losmaakt. Net als in 1941 is het ook nu niet te vroeg om na te denken over wat er misging in de aanloop naar de crisis en vooral over wat er beter moet na de afloop.

Dit boek richt zich op de lange termijn, maar de ruimte ervoor is ontstaan door kortetermijnontwikkelingen. De breed gevoelde angst dat corona de pest van deze tijd zou zijn is omgeslagen in het vertrouwen dat we weten hoe we het virus moeten beheersen. Het ergste, de piek van de crisis, lijkt achter de rug. Nu zal de kunst zijn om een eerste stap terug te zetten naar normale omstandigheden door allereerst veilig te stellen dat alle Nederlanders, coronapatiënten én niet-coronapatiënten, weer hun reguliere rechten op medische zorg kunnen gaan uitoefenen. Wat zo nieuw en bedreigend was in de eerste fase van de crisis was het vooruitzicht van een verhoogde toegangsdrempel tot de zorg die puur en alleen zou worden gedicteerd door tekortschietende systeemcapaciteit, zodat ook patiënten voor wie behandeling kansrijk en verdedigbaar was daarvoor toch niet in aanmerking zouden komen. Dat vormde de rechtvaardiging voor de breedgedragen, harde interventies in ons dagelijks leven waar zovelen nog steeds grote gevolgen van ondervinden.

Wat gaat er nu gebeuren? In de komende maanden zal de opgave vooral zijn om weg te blijven bij die dreigende schaarstegrens: vertrouwen in de opvangcapaciteit van het medische systeem is voor elk vervolg een harde randvoorwaarde. Binnen die harde randvoorwaarde zal stapvoets gestreefd kunnen worden naar het selectieve oprekken van de recent ingevoerde gedragsnormen, waarbij elke verruiming allereerst beoordeeld zal moeten worden

naar de erdoor veroorzaakte risico's voor een tweede besmettingsexplosie – en die risico's zijn geenszins denkbeeldig. Experimentele ervaringen in andere landen die met dezelfde afwegingen worstelen alsmede toenemend inzicht in de kenmerken van het virus en zijn verspreiding kunnen helpen bij de inrichting van dit ingewikkelde proces. Maar een zuiver technocratisch gedreven keus mag en zal het nooit worden. Niet alles wat tegen elkaar moet worden afgewogen is te vatten in metingen, berekeningen en analyses, en elk vervolgvorstel (bijvoorbeeld rond het privacyoffer dat verlangd zou mogen worden) vraagt om transparantie, om democratische duidelijkheid én om bredere advisering dan alleen vanuit medisch perspectief.

Principes van sociale rechtvaardigheid verlangen dat een zorgvuldige verruiming van de lockdown in de aller-eerste plaats ten goede komt aan de kwetsbaarste groepen: krap behuisde gezinnen met overbelaste vaders en moeders, geïsoleerde en hulpeloze ouderen, mkb-ondernemers in de dienstverlening. Het is daar waar de klap het hardst is aangekomen. Het zal nog de nodige behendigheid en creativiteit vergen om onze traditionele sociaaleconomische prioriteiten weer passend – en met maximaal decentraal maatwerk – te bedienen binnen geleidelijk aan steeds ruimere medische randvoorwaarden. Dat geldt al helemaal als de solidariteit die in tijden van nood vanzelf spreekt onder druk komt te staan, de vrijwillige discipline verslapt, de economische misère toeneemt en de nationale crisispolitiek weer normale parlementaire politiek wordt. En toch hoort ook dat laatste erbij.

Hoe is het mogelijk dat een land als Nederland zo werd verrast door de effecten van het virus, tot op het niveau van sterk onvoldoende en traag aangevulde voorraden aan beschermings- en testmiddelen? Hoe valt te verklaren dat wij tot op het allerlaatste moment bleven hopen op een snelle onschuldige afloop van wat door zeer velen gezien werd als niet veel ernstiger dan een nieuwe griep-variant? Hoe kan het dat de boodschap van eerdere epidemieën als SARS en ebola zo slecht is verstaan? Net zoals in 1941 zullen de goede voornemens voor na de crisis zich voor een deel richten op het *never again*: scherpere planvorming, grotere voorraden, meer wetenschappelijk onderzoek dat snel opgeschaald kan worden naar de ontwikkeling van geneesmiddelen en vaccins. Maar zelfs deze minimale ambitie genereert al vragen waarop de antwoorden niet vanzelfsprekend zijn, vanaf de allereerste vraag welk privacyoffer daarvoor gebracht mag worden tot aan de allercollectiefste naar de mate van internationale samenwerking die na deze crisis haalbaar zal blijken te zijn. Zelfs de voor de hand liggende goede voornemens vragen om zorgvuldige verkenning. Het is daaraan dat dit boek een bijdrage wil leveren.

Het is natuurlijk voorbarig om te zeggen dat niets meer zal worden als voorheen. Sterker nog, veel zal weer precies worden zoals het was, en dat is maar goed ook – de normale contacten thuis en buiten de deur met familie, vrienden en collega's voorop. Zo ook de normale bezoeken aan museum, concertzaal en theater; soms is er een crisis voor nodig om de troost van de schoonheid te herontdekken en het immateriële te herwaarderen. Maar naast alles waarnaar terugverlangd mag worden wordt het ook steeds duidelijker dat sommige verhoudingen van weleer juist niet terug zullen keren en ook niet terug

mogen keren. De lessen van de coronacrisis zullen neerslaan, moeten neerslaan, in nieuwe verhoudingen en nieuwe vertrekpunten op velerlei terrein. Een keuze daarvoor kan nooit in volstrekte politieke neutraliteit plaatsvinden, maar de mogelijkheid van de crisis als vertrekpunt is vooral een kans op een breed draagvlak, als residu van de verbondenheid van het eerste moment. Die kans is het benutten meer dan waard. De nog te nemen verdere crisismaatregelen gaan bovendien nog lang doorwerken, ten goede of ten kwade. De tijd om aan dit debat te beginnen is nu.

Het is die overtuiging die ten grondslag ligt aan de hoofdstukken die volgen. De crisis is nog lang niet voorbij, maar toch is dit het moment om vooruit te blikken. Er is al meer dan genoeg materiaal. Een crisis legt bloot en onthult, maakt pijnlijk duidelijk waar onze samenleving nog kwetsbaarder is dan voorzien, maar net zozeer waar zij weerbaarder is dan iemand had durven hopen. Tegenover de verkeerde taxatie staat de succesvolle improvisatie, tegenover onvoorziene slachtoffers staan wonderbaarlijke reddingen. De crisis brengt heroïsch altruïsme naar boven in ziekenhuis en verzorgingshuis maar ook bekrompen egoïsme in supermarkt en trein, toont inschikkelijkheid én bokkigheid naast elkaar. En de allereerste les van de crisis is: ze komt terug. Anders verpakt, anders ontstaan – maar van nu af aan staat een geheel onvoorziene, grootschalige ontwrichting van de samenleving op ieders lijst van permanente bedreigingen, of de oorzaak nu biologisch of technologisch zal zijn, *man-made or God-given*.

Er zijn, kortom, zinnige en noodzakelijke lessen te leren voor na de quarantaine als de samenleving weer opengaat: fouten om geen tweede keer te maken, voor-

zorgmaatregelen om in de toekomst wél aan te denken. Maar dat is niet alles. Deze crisis is zeker niet alleen een natuurgegeven maar al evenzeer mensenwerk. Dat het zover kon komen heeft alles te maken met de wijze waarop wij de samenleving nationaal en internationaal hebben georganiseerd en waarop wij het beheer voeren over onze planeet. Er valt niet te ontsnappen aan een herbezinning op de uitgangspunten achter die ordening, nu dringender dan ooit tevoren. De crisis onderstreept onze tekortkomingen en maakt het onmogelijk om weg te duiken: omdat de gevolgen zo pijnlijk voelbaar en waarneembaar zijn, en omdat de slachtoffers zich in aantal en zichtbaarheid niet laten negeren.

Lessen leren, plannen maken. Goede voornemens, inschattingen, voorspellingen. Dat begint, is al begonnen, in onze dagelijkse omgeving met een herbeleving van het leven van alledag: het thuiswerken achter een scherm, de onvoorziene zorgen over functie, inkomen en opleiding, de nieuwe balans tussen gezin, familie en vrienden. De wereld is ineens kleiner dan hij was, de horizon trekt zich rond ons samen, de grote reis of het gezellige uitstapje worden herinneringen aan lang geleden. Maar de discussie over wat weer anders zal worden of juist anders zal blijven na de crisis gaat daar niet eindigen. De echte kans van een crisis ligt er immers in om de natuurlijke ruimte te benutten die erdoor ontstaat voor ingrijpende aanpassingen of fundamentele veranderingen. Een grote schok roept grote vragen op over grote kwesties. Een aantal van deze kwesties komt – niet uitputtend – aan de orde in dit boek.

Het is passend dan te vertrekken bij wat voor velen de duidelijkste oproep van de crisis is: een herbezinning op

de verhouding tussen mens en natuur. Daarover schrijft *Daan Roovers*. Het is niet overdreven om te zeggen dat de coronacrisis en haar directe voorgangers in die verstoorde verhouding hun oorsprong vonden. De crisis van vandaag is zo gezien vooral een voorbode van de duurzaamheidsopgave van morgen.

Dat inzicht alleen al maakt het ondoenlijk om het debat over de wereld na de quarantaine te willen voeren als een technocratische discussie tussen deskundigen. *Beate Roessler* benadrukt het primaat van de democratie in de gesprekken die gaan komen. Onze specifiek Nederlandse respons op het virus weerspiegelt de aardigheden en de eigenaardigheden van onze institutionele tradities, en vormt zo een natuurlijke aanleiding om te bezien wat de recente vuurproef aan blijvende inzichten heeft opgeleverd.

Nu de allereerste schrik van de crisis achter de rug is, wordt de volle complexiteit van die vuurproef pas echt duidelijk. *Wim van de Donk* beschrijft in zijn hoofdstuk hoe de bestuursopgave net zoals het virus zelf muteert in de tijd. Van een opgave voor de gezondheidszorg ontwikkelt de crisis zich tot een systeembeproeving in veel bredere zin, waarbij ook decentrale en private partijen hun plek gaan opeisen.

De betekenis van die decentrale rol is van meet af aan veel wezenlijker geweest dan menig een zich heeft gerealiseerd – dat is de kern van het betoog van *Paul Depla*. Vanaf het allereerste begin was de verwerking van de maatschappelijke effecten van de crisis een even essentiële opgave als de bestrijding van de schade aan gezondheid en economie. Daarvan valt veel te leren over de wenselijke rol van het lokale bestuur als een crisis als de huidige zich in de toekomst zou herhalen.

Hoe zo'n herhaling ook uit zal vallen, de behoefte aan veiligheid in brede zin zal dan opnieuw het publieke sentiment domineren. *Ira Helsloot* beschrijft hoe daaraan alleen tegemoetgekomen kan worden als de ingrediënten van het veiligheidsbeleid onderworpen worden aan een harde en kritische analyse. Alles wijst erop dat burgers de daarvoor benodigde bestuurlijke moed naar waarde zullen weten te schatten.

Hoe breed de crisis inmiddels ook is uitgedijd, de veiligheid die gezondheidszorg en economie kunnen bieden blijft centraal staan. Over de eerstgenoemde handelt de bijdrage van *Marcel Levi*. Van de historisch ongekende beproeving die het virus heeft opgeleverd valt een aantal belangrijke lessen te leren. Hier en elders heeft het medische systeem zich van zijn allerbeste kant laten zien.

In het laatste hoofdstuk schetst *Bas Jacobs* de rol die de welvaartseconomie zou kunnen spelen bij de noodzakelijke verbreding van het politieke debat. In het bijzonder gaat het dan om de afweging van lastig vergelijkbare risico's voor gezondheid enerzijds en economie anderzijds, een afweging die ons ook in de toekomst niet bespaard zal worden.

In haar slotwoord vraagt *Femke Halsema*, die het initiatief nam om de groep auteurs voor het eerst bij elkaar te brengen, aandacht voor hoofdlijnen in het debat waaromheen zich een aantal kernvragen concentreert. Zo eindigt dit boek: met een oproep tot voortzetting van een discussie waarvan niet meer dan de contouren duidelijk zijn maar waarvan de betekenis van dag tot dag toeneemt.

• • •

Het einde van de quarantaine komt in zicht. Het is tijd om de verkenningen aan te vangen naar een nieuwe koers. Nieuwe verhoudingen, nieuwe vertrekpunten komen niet vanzelf tot stand; er moet fors in worden geïnvesteerd, en ze vragen inzet, toewijding en doorzettingsvermogen van velen. Maar de bemoedigende boodschap van deze crisis is dat solidariteit nog steeds bestaat en dat samenwerking snel tot stand kan komen als dat nodig is. Het Atlantic Charter, dat resulteerde in de Verenigde Naties, herinnert ons niet voor niets aan eerder vertrouwen in de veranderbaarheid van de wereld. Het is een aansporing die hoort bij de bijzondere tijd tussen het oude en het nieuwe waarin wij zijn beland.

De kans, de opgave is duidelijk. Het is nu een kwestie van willen en doen, van hoop en zelfvertrouwen.